HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

125:1 • 2005

Efter den jugoslaviska modellens sönderfall

Branka Likić-Brborić, *Democratic Governance in the Transition from Yugoslav self-Management to a Market Economy. The Case of the Slovenian Privatization Debates 1990–1992*, Diss, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Economic History 69, Stockholm 2003. 321 s.

Det plötsliga och delvis oförutsedda sönderfallet av de planstyrda och statsdirigerade ekonomierna i östra och sydöstra Europa har skapat en traumatisk omstrukturering av områdets ekonomi, politik, infrastruktur och sociala system. Man kan tycka att Jugoslavien, med dess i viss mening kooperativa ekonomi och öppnare gränser, borde klara omställningen bättre än de toppstyrda och överspecialiserade delarna av Sovjetunionen och dess vasallstater. Men Jugoslavien drabbades av ett uppslitande inbördeskrig som delvis undanskymde den traumatiska ekonomiska omställningen. Av de tidigare republikerna var det endast Slovenien som gick igenom de kritiska åren utan större stridigheter eller etniska motsättningar. Slovenien kunde ansluta sig till den Europeiska unionen 2004 som ett mönsterland bland ansökarstaterna. Men vägen dit var inte okomplicerad, och vissa privatiseringsfrågor är ännu inte lösta.

Studiet av övergången från planstyrd ekonomi till marknad och från enpartidiktatur till demokrati berör i stort sett alla samhällsvetenskapliga discipliner. Aspekten blir givetvis beroende av frågeställningen, men det torde vara omöjligt att belysa enbart den ekonomiska omstruktureringen utan att samtidigt inbegripa den politiska. Denna är i sin tur beroende av samhällets grupperingar, rumsliga strukturförändringar och medieringen av kommunikation mellan styrande och styrda.

Branka Likić-Brborić säger sig med sin avhandling främst syfta till att beskriva och analysera den lång- och kortsiktiga dynamiken, omfattande både interna och externa krafter, som formade Sloveniens val av modell för privatisering inom en vidare socio-ekonomisk och geopolitisk kontext (s 22). Huvudtemat sägs vara struktureringsprocessen, och i fokus står en belysning och analys av lagstiftningsprocessen som leder till Sloveniens institutionella ram för storskalig privatisering. Hennes teoretiska ambition är att utveckla ramar for förståelse av samtida förändring i allmänhet och övergång till marknadsekonomi i synnerhet, ramar som framhäver betydelsen av historia, kultur och politisk hantering (management) såväl som den diskursiva karaktären av politisk och social omstrukturering av post-kommunism. Som synes en ganska pretentiös ambition.

Tre variabler ges enligt författaren särskild vikt: En förändrad geopolitisk kon-

text, traditionsberoende vägval (path dependence) ställt mot traditionsbrytande vägval (path extrication) respektive den politiska sammansättningen i nyvalda regeringar.

Struktur
Avhandlingen inleds med en översikt av utvecklingen i landet efter Jugoslaviens sönderfall. Syfte och metoder presenteras med särskild hänsyn till institutionell teori och diskursanalys. I kapitel 2 förs en diskussion om olika lösningar av övergångsproblematiken, särskilt den neoliberala global(istisk)a formuleringen och dess diskurs med motreaktioner i form av statsterritoriella lösningar. De följande två kapitlen behandlar de självstyrande enheterna i Jugoslavien, deras institutionella ramverk och diskursen kring dessa, mot en bakgrund av den dåvarande politiska scenen i federationen samt hur dessa enheter svarade på omvärldens ökande inflytande.

Huvuddelen av boken, kapitel 5–8, beskriver hur Slovenien lösgör sig från socialism och hur de ekonomisk reformerna bäddas in i den slovenska kulturen genom statsbyggande och demokratisk institutionalisering, från en enpartidiskurs till ett öppet fält av politiska aktörer, intressegrupper och experter. Slutkapitlet behandlar hur slutresultatet nåddes genom konsensusbyggande och ”diskursstrukturering”.

Formalia
Referenser och litteraturhänvisningar är föredömliga. Däremot är begreppsapparaten ibland vacklande. Ordet nation betyder ibland stat, ibland folk. Det är irriterande att se orden western och eastern, right och left användas i överförd bemärkelse utan närmare definition. Betecknar ordet socialism en reell statsform eller en ideologi? Vissa begrepp förs in i texten medan förklaringen kommer långt senare.

Metod
Utöver en på källor och sekundärlitteratur baserad beskrivning av situation och förlopp använder sig författaren av en ”kritisk diskursanalys”. Det är kanske övermaga att påpeka att all analys som utger sig för att vara vetenskaplig skall vara kritisk. Det är svårt att följa hur urvalet skett, trots att vissa kriterier för vad som anses viktigt, nodal points, justice och efficiency (s 44), redovisas. Dessa diskuteras emellertid inte, inte heller vad som sägs vara ”the actor’s *understanding* of strategic concepts”.

Teori
Josef M van Brabant skriver i sin bok *The Political Economy of Transition* (inte använd av Likić-Brborić) att det saknades en teori för transitionsprocessen i Öst-

europa.[1] Här menas givetvis en tillämpningsteori, men det är uppenbart svårt att finna en lämplig samhällsvetenskaplig teori för att förklara processen. Med referens bland annat till Bob Jessop ser författaren processen som ett spel där reglerna styrs av yttre faktorer, ”forces and neoliberal ideas of the economic determinism of globalization” och inre, ”heterogeneous national adjustments and differing responses to these pressures” (s 27). Med utgångspunkt från institutionell teori (Douglass C North m fl) diskuterar hon hur förändring skapas inte bara inom den ekonomiska respektive politiska sektorn av samhället, utan även mellan dessa, från en politiskt styrd ekonomi till en i viss mening marknadsstyrd politik med åtföljande strukturförändringar. Institutionell teori har inte lyckats förklara denna omfördelning, och som metod att komma åt den väljer Likić-Brborić kritisk diskursanalys, och anger de kriterier enligt vilka analysen kan ske.

Utförande
van Brabants uttalande går tillbaka på en skrift från IMF (1990), som används som utgångspunkt för Likić-Brborićs översikt av privatiseringsstrategier under inverkan av globaliseringen. Istället för teorier är det ideologier som styr, och ledande är uppenbarligen idén om ”shock therapy” med Jeffrey Sachs som uttalad bov i dramat. Kapitel två ägnas en översikt av den internationella ekonomins utveckling under 1970–1980-talen, under ”Anglo-American neoliberal hegemony” och hur den inskränkte ”utveckling och socialistisk reform” under inflytande av 1980 års *Washington consensus*. Författaren är uppenbarligen inte någon vän av neoliberalism, vilket är helt acceptabelt, men i framställningen saknas en diskussion om nyliberalernas och chockterapisternas bevekelsegrunder, nämligen att en rivning av gamla institutioner och maktrelationer var nödvändig för att skapa en förening av marknadsekonomi och demokrati. Washington consensus citeras (s 54) och knyts till den amerikanska konservativa administrationen genom en sorts guilt by association utan att principerna – som åtminstone utåt förefaller ytterst rimliga – kritiseras. Det är egendomligt att finna tillvitelser som att neoliberalerna (Hayek, Friedman, Stiglitz, Buchanan) ”deny human will and liberating goals as values of justice and equality”. Alternativa vägar till omvandlingen diskuteras, men enligt författaren kom dessa för sent för att motverka neoliberalismens uppenbarligen negativa inflytande.

Den jugoslaviska modellens sönderfall
I de följande kapitlen beskrivs ingående uppbyggnaden och omstruktureringen av Jugoslaviens politisk-ekonomiska struktur under efterkrigstiden, med kraftiga svängningar i relationen mellan stat, parti och företag. Framställningen är vad recensenten kan bedöma initierad och vederhäftig. Omkring 1980 blev en ekono-

1. Josef M van Brabant, *The Political Economy of Transition*, London & New York 1998, s xiv.

misk kris uppenbar; IMF trädde in, olika reformer försöktes, men stötte på patrull från bland annat starka intressen från federationens republiker. Liberalisering av ekonomin krävde paradoxalt nog en hårdare central reglering för att motverka ojämlika förutsättningar och politiska intressen över landet. Idén om självstyrande enheter reducerades också. Följaktligen blev det alltså de mest avancerade ekonomierna, Slovenien och Kroatien, som vägrade följa en homogeniserande men liberaliserande ekonomisk styrning.

Sloveniens väg

Medan de auktoritära republikerna Kroatien och Serbien kunde reformera ägandestrukturen relativt smärtfritt tvingades det mer demokratiska Slovenien att kommunicera med väljare och parlament på ett sätt som motiverar Likić-Brborić att övergå från en beskrivning av politiska beslut under federationen till en översikt av samhällsdiskursen i det självständiga Slovenien. Kapitel 5 utgör dock en tolkning av vad 1980-talets utveckling innebar för Sloveniens del. Komplexiteten i relationen mellan den politiska republiken, partiet och de självstyrande ekonomiska enheterna är slående. Under 1980-talet förändrades den historiska diskursen mot ett hävdande av Sloveniens egenart och skillnad mot de övriga delarna av federationen. De industriella relationerna förändrades i riktning mot en klarare motsatsställning mellan arbete och kapital, de självstyrande enheterna befriades från partistyrning, fackföreningarna radikaliserades och splittrades.

Med självständighet och funktionell demokrati 1991 följde en tid av öppen debatt, framförallt om de självstyrande enheterna och förhållandet till utländskt ägande. Intresseorganisationer, oppositionspartier och olika medier reagerade på regeringens förslag, och förslagen förändrades i anseende på privatiseringens omfattning och inriktning, för att avslutas med en kompromisslösning.

Imponerande framställning men bristande balans

Likić-Brborićs avhandling är en imponerande faktasamling över en övergångsprocess i ett politiskt, etniskt och socialt komplicerat geografiskt område. Avhandlingen är välskriven och referenserna närmast minutiöst korrekta, men intrycket förstörs av onödiga värderande slängar mot högerkrafter, USA, neoliberaler och andra motståndare. Mycket av texterna om Jugoslaviens krångliga väg mellan centralism, federalism, diktat och marknad finns på annat håll, men översikten är användbar. Författarens huvudinsats ligger i behandlingen av den slovenska lösningen (som ännu idag inte är avgjord, f ö). Avsnittet om globaliseringens diskurs förefaller påhängt, men avsikten är förmodligen att införa en ”geopolitisk aspekt” som aviseras i inledningen. Som sådan fungerar den dåligt. Det finns ingen geopolitisk analys i avhandlingen. Globaliseringen anförs ofta som en ond kraft, ibland antyds den som skuld till hela Jugoslaviens sönderfall, med argument som knappast kan anses vetenskapliga. Det förefaller egendomligt men är möjligtvis

sant att de omgivande staterna, Österrike och Italien, och deras olika lösningar på balansen politisk styrning–marknad knappast nämndes i den inhemska debatten.

Författaren framhåller ofta bristerna i det jugoslaviska systemet, partiets makt etcetera, men det saknas en kritisk analys av de självstyrande enheternas verkliga förhållanden: Anknytningen till orten och kommunen, till arbetarnas familjer, fackets roll, redovisning av vinster och förluster, bristen på konkursinstitut, allt detta förhållanden som säkerligen bidragit till att självstyrelsemodellen inte fungerade i en öppen marknad. Det råder inget tvivel om att författaren utmönstrar chockterapin, men hon gör inga försök att analysera de mera lyckade försöken att snabbt omstrukturera en föråldrad och felstrukturerad infrastruktur, som i Estland.

Thomas Lundén *

* Fakultetsopponent